04/11/2022

Προκόπης Παυλόπουλος, «Et in Arcadia ego»: Οι μυθικές διαστάσεις της «ευδαίμονος Αρκαδίας» στην Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία και Τέχνη

/ Επικαιρότητα

Μιλώντας κατά την παρουσίαση του τόμου «Η Αρκαδία των Περιηγητών», που εξέδωσε το 2022 ο Δήμος Τρίπολης, ο τέως Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Προκόπιος Παυλόπουλος επισήμανε, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

«Χάρη στην πολυσχιδή και, ταυτοχρόνως, πρωτοποριακή δραστηριότητα του **Δήμου Τρίπολης**, υπό την «*καθοδήγηση*» του Δημάρχου κ. **Κώστα Τζιούμη**, και μ' επιμέλεια του κ. **Βασίλη Καρδάση** -στον οποίο συμπαραστάθηκαν, στο πλαίσιο μιας άκρως παραγωγικής συνεργασίας, ο κ. **Ηλίας Κολοβός** και ο κ. **Ευάγγελος Κασσαβέτης**

– εκδόθηκε φέτος ο τόμος «*Η Αρκαδία των Περιηγητών».* Ένας τόμος πραγματικό «*κόσμημα»* για την ιστορική διαδρομή της Αρκαδίας, που προστίθεται στα πολλά και σημαντικά αφιερώματα του Δήμου Τρίπολης για τα 200 χρόνια από την Εθνεγερσία του 1821. Και κατ' εξοχήν στ' αφιερώματα για τα όσα διαδραματίσθηκαν την εποχή εκείνη στην Γη της Αρκαδίας, με κυριότερο «*σταθμό»,* την Άλωση της Τριπολιτσάς, την 23^{η} Σεπτεμβρίου 1821. Γεγονός, στο οποίο θα επανέλθω καταλήγοντας, αισθανόμενος το χρέος της αποκατάστασης της αδήριτης ιστορικής αλήθειας απέναντι σε αδίστακτους -και, ακόμη χειρότερα, προκλητικώς αδαείς ιστορικώς- «*παραχαράκτες»* αμάχητων τεκμηρίων ως προς τον δίκαιο Αγώνα των Προγόνων μας «*πρωτεργατών»* της Εθνεγερσίας του 1821.

Ι. Η σύνθεση του τόμου «Η Αρκαδία των Περιηγητών»

Τον τόμο «*Η Αρκαδία των Περιηγητών»* συνθέτουν 16 κείμενα αλλοδαπών περιηγητών, οι οποίοι ήλθαν στην Αρκαδία κατά το χρονικό διάστημα από τον 17^{ο} ως τα μισά του 19^{ου} αιώνα και, επισκεπτόμενοι και τους αρχαιολογικούς της χώρους, «*αποτύπωσαν»* σε αυτά ιδίως την ιστορία της αλλά και το φυσικό της κάλλος. Αν αναλογισθεί κανείς τις δυσχέρειες για την πραγματοποίηση ενός τέτοιου ταξιδιού, λόγω της ανυπαρξίας -στις περισσότερες περιπτώσεις- έστω και στοιχειώδους οδικού δικτύου στην ορεινή Αρκαδία την εποχή εκείνη, αντιλαμβάνεται ότι το όλο εγχείρημα των Περιηγητών ήταν ένα πραγματικό επίτευγμα.

Α. Η ποιότητα του έργου των επιμελητών του τόμου

Η συνεισφορά των επιμελητών του τόμου «*Η Αρκαδία των Περιηγητών*» είναι τόσο περισσότερο ουσιαστική και πρωτότυπη, όσο τα περισσότερα από τα 16 κείμενα που περιλαμβάνονται σε αυτόν ήταν αμετάφραστα ως σήμερα. Είναι δε και αυτή η ιδιομορφία, η οποία αποδεικνύει ότι η έκδοση του ως άνω τόμου ξεπερνά, κατά πολύ, τα όρια μιας καλαίσθητης και περιεκτικής συλλογής περιηγητικών κειμένων, για ν' αποτελέσει, εν τέλει, μια ουσιαστική και πολύτιμη ερευνητική συμβολή αναφορικά με την όλη ιστορική διαδρομή της Αρκαδίας και των ανθρώπων της. Συμβολή, μέσ' από την οποία αναδεικνύεται μ' ενάργεια, μεταξύ άλλων, και η γοητεία που άσκησε, και ασκεί πάντα, η ιστορία και η φύση της **Αρκαδικής Γης** ως «*απαύγασμα*» της «*περιδιάβασης*» ανάμεσα στον μύθο -ορθότερα τους μύθους- και την πραγματικότητα. Και η γοητεία αυτή γίνεται τόσο περισσότερο έντονη, όσο η προαναφερόμενη «*περιδιάβαση*» δεν είναι σε θέση να δώσει πάντα ασφαλή απάντηση στο δίλημμα: Είναι η ανυπέρβλητη φύση της Αρκαδικής Γης που γεννά και μύθους ή είναι οι μύθοι που δίνουν στην Γη αυτή και άλλες, οιονεί μεταφυσικές, διαστάσεις; Και κάπως έτσι η λύση του «*αινίγματος*» φαίνεται να βρίσκεται κάπου στην μέση.

Β. Η σύγχρονη αξία των κειμένων του τόμου: Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός

Την ερευνητική αξία των κειμένων του τόμου «***Η Αρκαδία των Περιηγητών***» ενισχύει, με καθοριστικό τρόπο, το γεγονός ότι τα κείμενα αυτά, ανατρέχοντας φυσικά σε προγενέστερους χρόνους, είναι ένα πρόσθετο, οιονεί αμάχητο, τεκμήριο για το πόσο και πώς οι διανοούμενοι της Δύσης, και κατά κύριο δε λόγο της τότε Ευρώπης, ήδη από την Αναγέννηση και ύστερα στράφηκαν στην μελέτη της Αρχαίας Ελλάδας. Μια μελέτη που εξελίχθηκε σ' ένα είδος «*συνάντησης*» με το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα και, συνακόλουθα, με τον **Αρχαίο Ελληνικό Πολιτισμό**. Κάτι το οποίο επέδρασε ευεργετικά και στην όλη «*άνθηση*» των Γραμμάτων και των Τεχνών στην Ευρώπη κατά την Αναγέννηση, κατά την διαμόρφωση των θεμελιωδών «*αντηρίδων*» του όλου **Ευρωπαϊκού Πολιτισμού**. Και με τον τρόπο αυτό εξηγείται, εκτός των άλλων, και η μεγάλη ιστορική και πολιτισμική αλήθεια, ότι ο σύγχρονος κοινός μας Ευρωπαϊκός Πολιτισμός έχει πάντα ως πρώτο και κύριο πυλώνα τον **Αρχαίο Ελληνικό Πολιτισμό**.

ΙΙ. Et in Arcadia Ego

Στην «*καρδιά*» της προαναφερόμενης, μετά την Αναγέννηση, «*συνάντησης*» της διανόησης της Δύσης και, ιδίως, της Ευρώπης με την Αρχαία Ελλάδα, το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα και τον Αρχαίο Ελληνικό Πολιτισμό βρίσκεται, όπως αποδεικνύουν πολλά από τα 16 κείμενα του τόμου «*Η Αρκαδία των Περιηγητών*» ,

και η Αρκαδία ως αναπόσπαστο τμήμα της Αρχαίας Ελλάδας.

Α. Η Αρκαδία στο επίκεντρο της Ευρωπαϊκής διανόησης

Και μόνο τα πλήρως τεκμηριωμένα ιστορικά γεγονότα, κυρίως δε οι πολυάριθμοι αρχαιολογικοί χώροι -ορισμένοι από τους οποίους έχουν, ευτυχώς, συντηρηθεί ή και αναστηλωθεί στοιχειωδώς, γεγονός το οποίο, βεβαίως, δεν μπορεί να συγκαλύψει την ανάγκη συνέχισης και εντατικοποίησης των in situ ανασκαφών- βεβαιώνουν του «*λόγου το ασφαλές*» ως προς την προμνημονευόμενη σημασία της Αρκαδίας εντός του ιστορικού και πολιτισμικού πλαισίου της Αρχαίας Ελλάδας. Σπεύδω ν' αναγνωρίσω ότι θα ήταν μάταιο και ίσως ανώφελο -η ανάλυση των κειμένων ουδόλως μπορεί ν' αντικατασταθεί ακόμα και από την πιο ενδελεχή παρουσίασή τους- να επιχειρήσω μια, οπωσδήποτε περιληπτική και κατά τούτο επιπροσθέτως ελλειπτική, αναφορά στο περιεχόμενο των περιηγητικών κειμένων που εμπεριέχονται στον τόμο «*Περιηγητές της Αρκαδίας*».

Β. Η Αρκαδία ως πηγή έμπνευσης για το Πνεύμα και την Τέχνη της Ευρώπης

Αρκούμαι, λοιπόν, προκειμένου η συμβολή μου στην παρουσίαση του τόμου «*Η Αρκαδία των Περιηγητών*» να είναι πιο ουσιαστική, στην στοιχειολόγηση ορισμένων, σε κάποιες περιπτώσεις κορυφαίων, αναφορών για την Αρκαδία, οι οποίες προέρχονται από εμβληματικούς Ευρωπαίους εκπροσώπους του Πνεύματος και της Τέχνης -άρα του αναδυόμενου τότε συνολικού Ευρωπαϊκού Πολιτισμού- που έζησαν την ίδια, περίπου, περίοδο με τους ως άνω «*Περιηγητές της Αρκαδίας*». Κοινό σημείο των αναφορών αυτών είναι η «*γοητεία*» –θα μπορούσα να πω το «*μάγεμα*»– που ασκούσε πάνω στο έργο τους η Αρκαδία, όπως χανόταν στα βάθη των αιώνων και των μύθων. Σε σημείο ώστε να εκδηλώνεται ένα είδος ίσως πνευματικής, και όχι μόνο, ταύτισης μαζί της, ίσως κατά την αναζήτηση μιας άλλης «*χαμένης Εδέμ*».

1. Σ' εκείνους τους Ευρωπαίους, lato sensu, εκπροσώπους του Πνεύματος που «*γοήτευσε*» η ιστορία και το κάλλος της Αρκαδίας -σε σημείο ώστε να «*συμμερίζονται*» ως και τον «*μύθο*» της- τον δρόμο είχαν ανοίξει κορυφαίοι συγγραφείς της Αρχαιότητας στην Ελλάδα και στην Ρώμη.

α) Συγκεκριμένα, ο Θεόκριτος στα «*Ειδύλλια*» (3^{ος} αιώνας π.Χ., ήτοι κατά την Ελληνιστική περίοδο) και ο μεγάλος «*προστατευόμενος*» του Γάιου Μαικήνα Ρωμαίος ποιητής Βιργίλιος, στις «*Εκλογές*» (1^{ος} αιώνας π.Χ.) -οπωσδήποτε μ' έντονη επιρροή από τον Θεόκριτο- περιέγραψαν την Αρκαδία ως μια οιονεί «*φαντασιακή*» πανέμορφη περιοχή, οι άνθρωποι της οποίας ζούσαν «*βίο ευδαίμονα*»,

διακρινόμενοι για την απλότητα της ψυχής τους και την παροιμιώδη ηρεμία στις μεταξύ τους σχέσεις. Όμως πολύτιμος και αναπόσπαστος «*οδηγός*» τους για την Αρκαδία υπήρξε ο Παυσανίας, ο οποίος προερχόμενος από την Αργολίδα «*πέρασε*» στην Αρκαδική γη και έμεινε εκεί τρία ολόκληρα χρόνια, ως περιηγητής παροιμιώδους επιμέλειας. Την επιμέλειά του αυτή τεκμηριώνουν τα «*Αρκαδικά*» (176 μ.Χ.), μέσ' από τα οποία αναδεικνύονται, με μοναδικό τρόπο για τα δεδομένα της εποχής, όχι μόνο τα τοπία και το κάλλος της Αρκαδίας αλλά και αυτό που αργότερα αποκλήθηκε, όπως ήδη επισημάνθηκε, ο «*Αρκαδικός Μύθος*», λόγω του εξιδανικευμένου τρόπου περιγραφής της συνύπαρξης θεών και ανθρώπων σε αυτό τον τόπο. Δεν πρέπει να υποτιμάται, στο ως άνω έργο του Παυσανία, και η λεπτομερής καταγραφή των αρχαιολογικών χώρων και των ιερών της Αρκαδίας, που και σήμερα αποτελεί αναπόσπαστο οδηγό της «*αρκαδικής αρχαιογνωσίας*» μας. Μιας και όταν συνέγραψε τα «*Αρκαδικά*», τα κατά τ' ανωτέρω μνημεία είχαν διατηρηθεί σε εξαιρετικά καλή κατάσταση, παρά τις εχθρικές επιδρομές και άλλες καταστροφές.

β) Πάνω σε αυτά τα ιστορικά και εν γένει περιηγητικά χνάρια «*βάδισαν*», για ν' «*ανακαλύψουν*» τον «*Αρκαδικό Μύθο*», μεταξύ άλλων:

β1) Ο Johann Wolfgang von Goethe. Είναι δε εξαιρετικά χαρακτηριστικό ότι η γοητεία που άσκησε πάνω στον Goethe η Αρκαδία δεν προέκυψε από μια επίσκεψή του στην γη της. Τον δικό του «*Αρκαδικό Μύθο*» δημιούργησαν οι γενικότερες γνώσεις του περί Αρκαδίας που τις αξιοποίησε, σχεδόν νοσταλγικά, στο ημερολόγιό του, το οποίο «*αποτυπώνει*» τις εντυπώσεις του από τα ταξίδια του στον «*κοσμικό παράδεισο*» της Ιταλίας, μεταξύ 1786-1788. Σε αυτό το ημερολόγιο ο Goethe κατέγραψε -και μάλιστα προτάσσοντάς την- με μια άνευ προηγουμένου ρομαντική αλληγορία, την φράση «*Auch ich in Arkadien*» («*Και εγώ στην Αρκαδία*»). Μπορεί, λοιπόν, να μην πήγε στην Αρκαδία, ήταν όμως πολύ κοντά, μόνο το Ιόνιο Πέλαγος τον χώριζε από το λίκνο και την κοιτίδα του «*Αρκαδικού Μύθου*».

β2) Επίσης, κατά την ίδια περίοδο, ο Γερμανός Φιλέλληνας λογοτέχνης Friedrich Schiller, στο ποίημά του «*Resignation*», 1786 («*Παραίτηση*»), «*υποτασσόμενος*» στην μοίρα του και αναγνωρίζοντας ότι η αιωνιότητα δεν είναι συμβατή με την ανθρώπινη μοίρα, αρχίζει κάθε στροφή με τον στίχο «*Auch ich war in Arkadien geboren*» («*Και εγώ στην Αρκαδία γεννήθηκα*»): Η ευδαιμονία, στο πλαίσιο του «*Αρκαδικού Μύθου*», είναι μόνο μια ψευδαίσθηση, που βυθίζεται αργά αλλά σταθερά στο «*νεφέλωμα*» της μελαγχολίας, όταν αυτή «*παίρνει την σκυτάλη*», σε τελικό στάδιο, από την αποσταμένη και μάταιη νοσταλγία…

2. Λίγο πριν από τους προμνημονευόμενους εκπροσώπους της τότε διανόησης, η

Τέχνη στην Ευρώπη είχε ήδη δεχθεί, και μάλιστα με ανεξίτηλα σημάδια στην Ζωγραφική, την ευθεία επιρροή του «*Αρκαδικού Μύθου*». Πώς, άραγε, θα μπορούσε αυτή η μετά την Αναγέννηση Τέχνη να μείνει αδιάφορη μπροστά στα πανίσχυρα «*θέλγητρα*» του κάλλους και της ευδαιμονίας που «*ανέδιδε*», από πολλούς αιώνες, η Αρκαδική Γη;

α) Μεταξύ 1618-1622, ο Ιταλός εκπρόσωπος του μπαρόκ Francesco Barbieri (Guercino) ζωγράφισε τον γνωστό πίνακα, στον οποίο αναγράφεται ως «*memento mori*» η, περιώνυμη πια, λατινική φράση: «*Et in Arcadia ego*» . Αν κοιτάξει κανείς προσεκτικά τον πίνακα του Guercino, όπου δύο μορφές βοσκών παρατηρούν εκστατικοί ένα ανθρώπινο κρανίο πάνω σ' ένα βράχο, μάλλον θ' αποφύγει την, οπωσδήποτε πρόχειρη, μετάφραση του motto που καταλήγει στην, δήθεν, επίκληση της Αρκαδικής καταγωγής. Γιατί στον πίνακά του ο Guercino θέλει απλά να δείξει, ουσιαστικά περιγράφοντας με τον «*χρωστήρα*» του την ματαιότητα των εγκοσμίων, ότι ακόμη και στην «*ευδαίμονα*» Γη της Αρκαδίας -κατά κάποιο τρόπο σε πείσμα του «*Αρκαδικού Μύθου*»– ο θάνατος είναι «*παρών*» και «*ακατανίκητος*», εν τέλει δε «*αναπόδραστος*». Προς αυτή την κατεύθυνση ο Guercino «*επιβεβαιώνει*» τον «*Εκκλησιαστή*», ο οποίος αρχίζει με τον πασίγνωστο στίχο: «*Ματαιότης ματαιοτήτων... τά πάντα ματαιότης*». Και η συνέχεια ακόμη πιο αντιπροσωπευτική και εύγλωττη: «*τί περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ , ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον;*» (*«Ποιο είναι το κέρδος του ανθρώπου που μοχθεί ακατάπαυστα κάτω από τον ήλιο;»)*

β) Ακριβώς στο «*ίδιο μήκος κύματος*» κινούνται και οι λίγο μεταγενέστεροι (1627 και 1637) δύο πίνακες του Γάλλου ζωγράφου Nicolas Poussin, που τιτλοφορήθηκαν : «*Βοσκοί της Αρκαδίας*». Οι βοσκοί αυτή την φορά περιεργάζονται έναν τάφο, πάνω στον οποίο υπάρχει ένα ανθρώπινο κρανίο. Ο τάφος και το κρανίο συμβολίζουν την αμείλικτη φθορά του ανθρώπου, ενώ οι βοσκοί, σκύβοντας για να διαβάσουν την «*αινιγματική*» επιγραφή πάνω στον τάφο «*Et in Arcadia ego*», ανακαλύπτουν εκστασιασμένοι και έμφοβοι ότι ο θάνατος έχει «*κατοικία*» ακόμη και στην Αρκαδία. Το κάλλος και η ευδαιμονία ουδέποτε υπήρξαν για τους ανθρώπους «*συνώνυμα*» της αιωνιότητας. Αν όμως κάτι μένει για ένα είδος αιωνιότητας σήμερα αυτό είναι ο «*Αρκαδικός Μύθος*».

Ολοκληρώνω τις λίγες αυτές σκέψεις μου για τον τόμο «*Η Αρκαδία των Περιηγητών*» με την πρόσθετη, αν και αυτονόητη, επισήμανση ότι το έργο συνιστά μέγιστη προσφορά του Δήμου Τρίπολης, του Δημάρχου Τρίπολης και των λοιπών συντελεστών της έκδοσης στην καταγραφή της όλης ιστορικής πορείας της Αρκαδίας, από τις παρυφές του μύθου και της Προϊστορίας και ως την «*έκρηξη*» της Εθνεγερσίας του 1821. Και κατά τούτο ο τόμος «*Η Αρκαδία των Περιηγητών*»

είναι και ένα είδος οφειλόμενης «*σπονδής*» στην συμβολή της Αρκαδίας και των Αρκάδων ως προς την ευόδωση της Εθνεγερσίας του 1821. Διότι αποτελεί πλέον «*κοινό τόπο*», από ιστορική έποψη, ότι η Άλωση της Τριπολιτσάς ήταν το «*έναυσμα*» και το «*θεμέλιο*» για την ευόδωση της Εθνεγερσίας του 1821 με τον Στρατηγό Θεόδωρο Κολοκοτρώνη -ακριβώς για το ιδιοφυές στρατήγημά του- να μένει για πάντα στην Ιστορία μας ως οιονεί «*συνιδρυτής*» -μαζί με τον Πρώτο Κυβερνήτη, τον Ιωάννη Καποδίστρια, για την δολοφονία του οποίου θ' απολογούμαστε διαχρονικώς- του Νεότερου Ελληνικού Κράτους. Πραγματικά, δίχως την Άλωση της Τριπολιτσάς η Εθνεγερσία του 1821 δεν θα είχε οδηγηθεί, σχεδόν δέκα χρόνια μετά, στην ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1821. Όσο για τα αδιανόητα μυθεύματα ως προς τις συνθήκες, υπό τις οποίες συντελέσθηκε η επική Άλωση της Τριπολιτσάς -που, δυστυχώς, «*αναμασούν*» και κάποιοι intra muros αδαείς «*ιστορικοί*» μας -συγχαίρω τους συντελεστές έκδοσης του τόμου «*Η Αρκαδία των Περιηγητών*» διότι επέλεξαν, και ορθώς, να προτάξουν τις σκέψεις του Γάλλου Maxime Raybaud, in «*Memoires sur la Grèce*» (Paris, 1824, σελ. XIII-XIV). Σκέψεις, οι οποίες καταλήγουν στο δίκαιο συμπέρασμα ότι η όλη εξέλιξη της Μάχης της Τριπολιτσάς ήταν επιβεβλημένη στα «*δίσεκτα*» και «*δυστοπικά*» εκείνα χρόνια, αφού η Ελλάδα «*δεν μπορούσε να βγει από την άβυσσο στην οποία είχε βυθιστεί εξαιτίας της πολύχρονης δουλείας, ούτε με συμβιβασμούς, ούτε με θαύματα, αλλά με πολύ θάρρος*».